

KSZTAŁTOWANIE OBRAZU MACIERZYŃSTWA PRZEZ NASTOLETNIĘ MATKĘ. PERSPEKTYWA SPOŁECZNO-PSYCHOLOGICZNA

Shaping the image of motherhood by an adolescent mother. Socio-psychological perspective

Streszczenie:

Macierzyństwo to jedno z ważniejszych zadań życiowych, które realizują kobiety na różnych etapach swojego życia. Znacząco wpływa na zmiany, które zachodzą w kobiecie. Niewątpliwie kształtuje ono obraz własnej osoby, a także obraz siebie w roli matki. Macierzyństwo nie jest prostym zadaniem – zwłaszcza dla nastoletniej dziewczyny. Zmusza ono za każdym razem do przeorganizowania dotychczasowego sposobu życia. W wieku nastoletnim młoda dziewczyna stoi przed zadaniami, które wiążą się ściśle z jej wiekiem rozwojowym, tzn. uczęszczaniem do szkoły, zawieraniem przyjaźni, rozwijaniem zainteresowań. Stając się matką, zmuszona zostaje ona do podjęcia się realizacji zadań życiowych, które przypisane są kobietom dorosłym, czyli rodzenie i wychowanie dzieci.

Niniejszy artykuł prezentuje wyniki badań, które charakteryzują czynniki determinujące znaczenie przedwczesnego macierzyństwa. Ukazuje jak wpływ różnych zmiennych oddziałuje na kształtowanie pozytywnego bądź negatywnego obrazu macierzyństwa młodej kobiety.

Słowa kluczowe: obraz macierzyństwa, nastoletnia matka, macierzyństwo, rodzina, partner, wsparcie

Abstract:

Motherhood is one of the most important life tasks which women realize at different stages of their lives. It significantly influences the changes occurring in a woman. Undoubtedly, it shapes the self-image including that of a mother. Motherhood is not a simple task - especially for teenage girls. It always makes a person involved reorganize their way of life. In adolescence, a young girl is facing tasks closely associated with her age and development, e.g.. going to school, making friends, developing interests. While becoming a mother, she is forced to undertake the tasks of life assigned to adult women (the procreation and the education of children).

This article presents the findings of research characterizing the factors determining the importance of early motherhood. It shows how the impact of different variables affects the development of a positive or negative image of a young woman's motherhood.

Keywords: the image of motherhood, teenage mother, motherhood, family, partner, support

„Nie jestem pewna, czy na macierzyństwo kiedykolwiek przychodzi odpowiedni czas. Mój może przyszedł za wcześnie. Nie da się ukryć, dzieci wywracają życie do góry nogami...ale dziś dają mi szczęście”

– nastoletnia matka

Macierzyństwo niewątpliwie jest posłannictwem i zadaniem rozwojowym kobiety. „Jest powołaniem kobiety. Tkwi ono w centrum fenomenu człowieka” [Wilczek, 1998, s. 56]. Jest zarazem wydarzeniem istotnym jak również kluczowym. Przez wiele kobiet uznawane jest wręcz za wydarzenie krytyczne w ich życiu. W psychologii i socjologii narodziny dziecka traktowane były jako kryzys akcydentalny, jako nagła sytuacja obciążająca i zmuszająca doświadczającą jej osobę do dopasowania się nowej, nieznannej sytuacji [Skowrońska-Zbierchowska, 2010, s. 47]. Macierzyństwo za każdym razem powoduje, że kobieta musi przeorganizować swoje dotychczasowe życie. Musi poszukać nowych strategii radzenia sobie w różnych, dotąd nieznanach sobie sytuacjach życiowych. Macierzyństwo jest więc pewnego rodzaju procesem stawiania się i bycia matką jednocześnie. Kobieta stając się matką ma do odegrania trudną i równocześnie wyjątkową rolę życiową. „Kulturowe definicje kobiecości określające przypisywane kobietom cechy, zachowania i wzory ról społecznych pokazują wyraźnie, że macierzyństwo jest traktowane jako najważniejsza rola, życiowe posłannictwo oraz jako centralny i dominujący element kobiecości” [Fromm, 1971, s. 60]. Zdarza się jednak, że dla niektórych kobiet, mimo próby bycia „dobrą” matką, macierzyństwo wiąże się z wieloma trudnościami, na wielu płaszczyznach: emocjonalnej, poznawczej, społecznej, osobowościowej. Macierzyństwo realizowane przez kobiety niegotowe do pełnienia roli matki, których cięża pojawiła się nagle, była nieplanowana bądź dotyczyła nastoletnich dziewcząt, nierzadko przynosi im m.in.: ból, żal, lęk, zaburzenia emocjonalne, zaburzenia osobowości, niską samoocenę, niskie poczucie własnej wartości, trudności społeczne.

Niniejszy artykuł ukazuje, jak wczesne macierzyństwo kształtuje obraz młodej kobiety – matki, a także jakie czynniki determinują owe macierzyństwo. Autor publikacji charakteryzuje czynniki mające wpływ na kształtowanie pozytywnego bądź negatywnego obrazu macierzyństwa.

Całość rozważań zawarta jest w trzech zasadniczych częściach. W pierwszej autor zajmuje się problemem nastoletniego macierzyństwa. Charakteryzuje podejmowany problem społeczny, wskazuje na przyczyny i konsekwencje przedwczesnego macierzyństwa oraz porusza kwestię sytuacji psychologicznej nastoletnich matek. Druga część artykułu dotyczy doświadczenia macierzyństwa przez nastolatki w perspektywie psychologicznej. Trzeci rozdział zaś charakteryzuje czynniki determinujące znaczenie macierzyństwa dla młodych matek i wpływające na kształtowanie się obrazu owego macierzyństwa.

1. Nastoletnie matki, jako problem społeczny

Problem wczesnego macierzyństwa nie jest tematem nowym, nieznanym. Mimo tego, nadal jest obszarem budzącym wiele kontrowersji, stanowiącym w wielu państwach na świecie poważny problem społeczny. Kim jest małoletnia/nieletnia matka? W wielu opracowaniach poruszających omawianą tematykę jest niezgodność co do granic wieku dziewcząt. Najdokładniejszą definicję podaje Słownik Języka Polskiego, według którego „nieletni, niepełnoletni to osoba, która nie ma wieku uznanego przez prawo za dojrzały, czyli nie ma 18 lat [Słownik Języka Polskiego, 2003]. Nowoczesne połoźnictwo zaś podzieliło pojęcie nastolatka na grupy: bardzo młode nastolatki – dziewczyny do 16. roku życia i starsze nastolatki – dziewczęta od 16. do 19. roku życia [Alexander, Levy, Roch (red.), 1995]. W niniejszym artykule zostaną przedstawione wyniki badań kobiet, które w momencie narodzin dziecka były przed 18. rokiem życia.

Dane z raportów i analiz pokazują, że na świecie około 6-18% dziewcząt w wieku 15-19 lat każdego roku zostaje matkami [Mikołajczyk-Lerman, 2010, s. 18]. W Polsce ciężę nastoletnich dziewcząt stanowią około 3,4-8% wszystkich ciąż [Wróblewska, 2010, s.135-157]. To co budzi niepokój i jest ogromnym problemem to brak przygotowania nastolatek do pełnienia tak ważnej roli życiowej jaką jest macierzyństwo. Stając się młodymi matkami, dziewczęta zmuszone zostają do podjęcia się roli społecznej, do której na tym etapie swojego życia, nie zostały jeszcze przygotowane. Nie należy pominąć w tym miejscu kwestii dotyczącej kryzysów rozwojowych. Adolescencja jest bowiem dla młodych osób czasem burzliwych przemian, problemów wieku dorastania, co niewątpliwie nie ułatwia im odnalezienia się w trudnej sytuacji jaką jest macierzyństwo. Okres dorastania to czas nieustannych zmian. W tym czasie młody człowiek poszukuje swojej tożsamości. Jest wyczulony na własny obraz w oczach innych i stale porównuje go z własną reprezentacją. W sytuacji gdy są zbyt duże rozbieżności między tym, jak kreuje siebie, a tym jak widzą go inni, dochodzi do rozproszenia tożsamości, co niekorzystnie wpływa na samoocenę, poczucie własnej wartości, a w skrajnej sytuacji może doprowadzić do zaburzeń zdrowia psychicznego. Zachodząc w ciężę nastolatka musi stawić czoła podwójnemu obciążeniu. Przyszła młoda mama musi nie tylko realizować zadania, które są przypisane jej wiekowi rozwojowemu: chodzić do szkoły, zawierać przyjaźnie, rozwijać swoje zainteresowania, zaakceptować zmieniające się ciało, angażować się w miłości, ale musi podjąć się pełnienia roli charakterystycznej dla kobiet dorosłych. To niewątpliwie całkowicie nie koresponduje z jej możliwościami zarówno fizycznymi jak również społecznymi i psychologicznymi. Czy bycie nastoletnim rodzicem można traktować jako problem społeczny? Aby odpowiedzieć na to pytanie, należałoby bliżej przyjrzeć się przyczynom, konsekwencjom wczesnego macierzyństwa i sytuacji psychologicznej młodych matek.

Przyczyn przedwczesnego macierzyństwa jest wiele. Są one zróżnicowane. Ta swoista złożoność tematu polega na połączeniu kilku czynników o charakterze indywidualnym i społecznym. Badacze i naukowcy mówią o tak zwanych czynnikach ryzyka, które zwiększają prawdopodobieństwo stania się matką. Wśród nich wymieniają:

- aktywność seksualną,
- rodzinę pochodzenia,
- edukację,
- politykę społeczną kraju,
- przyczyny psychologiczne [Skowrońska-Zbierchowska, 2010].

Środki masowego przekazu, które ekspozują ciało i nagość stanowią dla młodzieży wzorce społeczne, które kształtują ich postawy i opinie. Kultura dorosłości, która jest domeną obecnych czasów przyzwala na propagowanie zachowań sprzyjających wczesnej inicjacji seksualnej. Czynnikiem korelującym niewątpliwie z wczesną inicjacją seksualną jest edukacja. Badania w tym zakresie pokazują, że niskie wyniki w nauce warunkują obniżenie motywacji do nauki, zwiększają niechęć do szkoły i w konsekwencji przyczyniają się do wagarowania. Młodzi opuszczając zajęcia szkolne, często spędzają czas wolny w towarzystwie podobnych sobie rówieśników lub starszych kolegów, co wpływa na podejmowanie aktywności seksualnej [Kościelska, 2004, s. 147]. Również wiedza młodych kobiet na temat sposobów antykoncepcji jest uboga. „Tylko co trzecia z badanych matek w okresie rozpoczynania współżycia seksualnego posiadała choćby minimalną wiedzę o sposobach zapobiegania ciąży, którą czerpały z broszur, czasopism” [Kościelska, 2004, s. 47-48]. Wpływ rodziny, sposób jej funkcjonowania także odgrywają znaczącą rolę w podejmowaniu przez młodocianych zachowań seksualnych. Wcześniej aktywność seksualną podejmują nastolatki, których matki mają wykształcenie podstawowe, rodzice preferują wymagający i ostry styl wychowania, są niekonsekwentni lub nie interesują się wychowaniem dziecka i utrzymaniem z nim właściwej rodzicielskiej relacji opartej na trosce, bezpieczeństwie, zaufaniu i miłości. Środowiska

zmarginalizowane i patologiczne są również uznawane za predyktory wczesnej inicjacji seksualnej i niechcianej ciąży. Wiąże się to z nieumiejętnością zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa, wsparcia młodych ludzi. W takich wypadkach nastolatki poszukują ciepła i zrozumienia poza domem. Nierzadko nawiązują relacje z partnerami z podobnych środowisk, co nie gwarantuje im żadnego bezpieczeństwa. Rodziny niepełne także w mniejszym stopniu zaspokajają potrzeby dzieci, nie tylko ekonomiczne ale również psychiczne. Kiedy najbliższe środowisko nie jest w stanie zaspokoić podstawowych potrzeb psychicznych dziecka, poszukuje ono ich zaspokojenia w środowisku społecznym. Chęć zaspokojenia potrzeby bliskości emocjonalnej, bezpieczeństwa i uznania, przynależności do grupy sprawiają, że młoda osoba zrobi wszystko, aby uzyskać zaspokojenie owych potrzeb. Czasami nawet kosztem pewnego rodzaju „przymusu psychicznego”. Młode dziewczęta często decydują się na aktywność seksualną właśnie dlatego, aby do kogoś przynależeć. Seks dla młodych ludzi może być też receptą na nudę, depresję, na zdobycie dominacji i kontroli [Nęcki, 1990, s. 169-170]. Wymienione przyczyny z całą pewnością nie wyczerpują poruszonego zagadnienia. Jest ich niewątpliwie bardzo dużo i co wydaje się być ważne, zależne są one od czynników kulturowych i społeczeństw, z których młodzi pochodzą.

Koncentrując uwagę na konsekwencjach przedwczesnego macierzyństwa należy wymienić najczęściej spotykane jego skutki, a mianowicie:

- zagrożenie ubóstwem,
- rodziny niepełne,
- skrócenie drogi edukacji,
- zagrożenia zdrowotne,
- obciążenia psychologiczne [Żelazkowska, 2016, s. 76-77].

Wszystkie wymienione konsekwencje wpływają znacząco na sytuację psychologiczną młodych matek, która od samego początku jest ciężka i niewątpliwie oddziałuje na kształtowanie pozytywnego bądź negatywnego obrazu owego macierzyństwa przez nastoletnie matki. „Inność”, która zaczyna charakteryzować młodą matkę na tle grupy rówieśniczej, wpływa na sposób oceny siebie, akceptacji swojej osoby i sytuacji, w której się ona znajduje. Już na poziomie zainteresowań następują bowiem istotne modyfikacje. „Nieadekwatność własnych zainteresowań i planów do tych, które są udziałem rówieśników, sprawia, że wszelkie spotkania towarzyskie są przez młode matki ograniczane lub wręcz porzucane” [Bidzan, 2013, s.94]. To co jest trudne dla każdej młodej matki to lęki związane z opinią społeczną. Na skutek niedostosowania się do norm społecznych i religijnych, bycie nastoletnią matką, stawia dziewczęta w niekorzystnym świetle. Obawiają się one: krytyki, odrzucenia, ośmieszenia, napiętnowania. Otoczenie wzbudza również często poczucie winy, co w konsekwencji może doprowadzić do poważnych zaburzeń emocjonalnych.

Nieakceptacja ciąży przez rodziców małoletniej, brak wsparcia i zrozumienia i tak bardzo trudnej sytuacji córki często powodują, że małoletnia pozostaje bez dachu nad głową i jest zmuszona do korzystania z pomocy Domów Samotnej Matki. Splot tych wszystkich sytuacji, etap dorastania – kryzysy rozwojowe i te związane z ciążą – sprawiają, że sytuacja małoletnich matek jest silnie je obciążająca. W związku z tym młode dziewczęta narażone są na fizyczne i psychiczne zaburzenia w znacznie większym stopniu niż dorosłe kobiety spodziewające się dziecka. Reprezentacja obrazu macierzyństwa jaką tworzy w swoim umyśle kobieta jest zgodna z sytuacją, którą zapewnia jej środowisko zewnętrzne, najbliższe osoby: rodzice, partner. Kumulacja różnych czynników sprawia, że część małoletnich matek tworzy pozytywny obraz macierzyństwa, jest zadowolona z pełnionej przez siebie roli – matki, traktuje urodzenie dziecka jako pewnego rodzaju sukces życiowy i szansę rozwoju. Jednak nie wszystkie kobiety w taki sposób traktują swoje macierzyństwo. Brak wsparcia emocjonalnego, finansowego ze strony najbliższych, problemy z akceptacją swojej trudnej sytuacji,

konflikty powodują, że młoda matka nie cieszy się z daru macierzyństwa. Traktuje je jako porażkę życiową, a siebie jako matkę ocenia negatywnie.

Po przeanalizowaniu sytuacji nastoletnich matek, w tym miejscu należałoby się zastanowić nad pytaniem zadany na początku rozdziału: Czy bycie małoletnim rodzicem jest problemem społecznym? Na pewno niepokojący jest fakt, że nie maleje liczba kobiet właśnie zostających matkami. Wzrasta zaś liczba kobiet samotnie wychowujących swoje dzieci. Tego faktu nie należy bagatelizować, ponieważ może przyczynić się do powstania poważnych, negatywnych dla dalszego rozwoju młodej matki konsekwencji, które znacznie utrudnią jej normalne funkcjonowanie. Wpłyną tym samym na doświadczenie macierzyństwa jako porażki i kształtowanie się negatywnego obrazu siebie jako matki.

2. Doświadczenie macierzyństwa małoletnich kobiet – perspektywa psychologiczna

Zarówno ciąża jak i macierzyństwo warunkowane są przez różne czynniki psychologiczne: emocjonalne, osobowościowe i psychospołeczne, które nadają znaczenie tym doświadczeniom. Sytuacja zajścia w ciążę przez nastoletnią dziewczynę traktowana jest jako silnie obciążająca psychikę młodego człowieka. Wywołuje przeżycia różnej treści i różnego stopnia nasilenia. Już sama ciąża jest dla kobiety czasem intensywnych zmian emocjonalnych, okresem ambiwalencji uczuć. Kobieta odczuwa całą gamę różnych emocji: od smutku, przygnębienia i lęku poprzez radość, szczęście, euforię. Często czas ciąży przysze matki nazywają stanem „huśtawki emocjonalnej”. Zmiany emocjonalne, które odczuwają kobiety powodują, że niejednokrotnie matka odbiera sygnały wysyłane przez ciało jako zagrażające, co powoduje, że poszukuje ona strategii poradzenia sobie w tej nowej sytuacji. Najczęściej kobiety wymieniają: lęk (o przebieg ciąży, poród, zdrowie dziecka, przed poradzeniem sobie z wyzwaniem macierzyństwa), smutek, rozdrażnienie, niepokój, stan depresji [Budrowska, 2000, s. 50]. Badania pokazują, że najczęściej podobne emocje w ciąży odczuwają kobiety, których ciąża była nieplanowana, które są w ciąży po raz pierwszy bądź są nastoletnimi matkami. Odczuwanie tych przykrych emocji często powiązane jest również nie tylko z samą informacją o ciąży i jej przebiegiem, ale także reakcją rodziny na wiadomość o ciąży. Brak akceptacji i wsparcia ze strony najbliższych osób nasila nieprzyjemne stany emocjonalne, a to warunkuje negatywny stosunek kobiety do dziecka.

Na doświadczenie macierzyństwa, rozpatrując aspekt emocjonalny, wpływ ma jeszcze wiele innych czynników psychologicznych, do których zaliczyć można m.in.:

- większą koncentrację na własnej osobie podczas ciąży,
- negatywne, nieprzyjemne odczucia z okresu ciąży i porodu,
- smutek, niepokój przeżywany po porodzie,
- brak lub niewystarczające wsparcie i zainteresowanie ze strony personelu szpitalnego oraz najbliższych osób,
- brak akceptacji ciąży, zaprzeczanie jej,
- podatność na reagowanie depresją w sytuacjach obciążających, trudnych,
- problemy w relacji z partnerem,
- kłopoty zdrowotne matki i dziecka [Budrowska, 2000, s. 62].

Wymienione wskaźniki wpływają negatywnie na jakość macierzyństwa, kształtowanie obrazu kobiety jako matki, a także destrukcyjnie wpływają na tworzenie się więzi emocjonalnej między dzieckiem a kobietą. Młoda matka odczuwając stale nieprzyjemne i dodatkowo intensywne emocje nie potrafi racjonalnie spojrzeć na sytuację i poszukać sposobów przezwyciężenia zdarzeń stresowych. W związku z tym ogromną rolę odgrywa rodzina nastolatki. Wsparcie podczas ciąży i po porodzie uznawane jest za najbardziej znaczący pre-

dyktor w tym kluczowym momencie życia, pozwala na odczuwanie pozytywnych emocji i pozytywne doświadczanie macierzyństwa. Szybciej też przywraca równowagę psychiczną.

Omawiając problematykę doświadczania macierzyństwa przez nastoletnie matki i wpływ różnych czynników psychologicznych na jego przeżywanie należy zwrócić uwagę na cechy osobowości młodej matki. Liczne badania pokazują, że posiadanie określonych cech osobowości przez kobiety zostające matkami sprzyja właściwemu doświadczaniu macierzyństwa, co korzystnie oddziałuje na kształtowanie pozytywnego obrazu macierzyństwa. Wśród tych cech znajdują się: adekwatna, pozytywna samoocena, akceptacja własnej osoby i roli, odporność na sytuacje stresowe, otwartość, ekstrawersja.

Ciąża to czas intensywnych przemian nie tylko fizycznych, ale przede wszystkim psychicznych. Kobieta stając się matką, niezależnie od wieku, ma większą dojrzałością emocjonalną, społeczną, jest bardziej odpowiedzialna, zarówno za siebie i dziecko niż kobieta niebędąca matką. Badania pokazują, że im kobieta jest dłużej w ciąży, tym bardziej uświadamia sobie, jak wiele czynników oddziałuje na zdrowie jej dziecka, ile musi wprowadzić modyfikacji do swojego stylu życia, aby właściwie zadbać o płód. Świadomość tych zmian powoduje, że łatwiej jest jej zmienić dotychczasowe postawy i przekonania.

Analizując aspekt osobowości, należy zwrócić jeszcze uwagę na ważną właściwość macierzyństwa, a mianowicie kompetencje. „Kompetencje rodzicielskie, rozumiane jako właściwości i umiejętności dorosłych w spełnianiu wymagań związanych z pełnieniem ról rodzicielskich i rozwojem osobowym w procesie rozwoju rodziny” [Budrowska, 2000, s. 62]. Dziecko stawia przed kobietą nowe zadania i wyzwania. Interesujące jest, że wiek nie jest elementem, który odgrywa kluczową rolę w zachodzących w tym czasie przemianach. Istotna jest gotowość psychiczna kobiety do podjęcia się roli matki. Kobieta stając się matką staje się odpowiedzialna za życie swojego dziecka. W świetle współczesnych badań warto podkreślić, że dojrzałość do macierzyństwa warunkuje radzenie sobie z wymogami nowej sytuacji oraz interpretacji doświadczeń macierzyństwa. Wraz z rozwojem dziecka młoda kobieta będzie nabywała coraz to nowe kompetencje, które ułatwią jej sprawowanie roli matki i stworzą warunki dla jej rozwoju.

Ważnym wymiarem w tym obszarze są również aspiracje edukacyjne nastolatek będących w ciąży. Badania i doświadczenia życiowe młodych matek pokazują, że ciąża zmienia przynajmniej w pewnym obszarze plany jednostki. Najczęściej, gdy kobieta zostanie matką, mniej interesuje się nauką. Zdarzają się jednak sytuacje, w których młoda dziewczyna uświadamia sobie, że niedługo będzie osobą, która swoją postawą będzie dawała przykład dziecku, co powoduje, że wzrasta u niej zainteresowanie szkołą i nauką. Chce ona ukończyć edukację, czasami nawet skończyć studia, aby w przyszłości mieć większe możliwości zawodowe. Takie sytuacje zdarzają się jednak wtedy, gdy młoda matka może liczyć na wsparcie ze strony najbliższych osób. Są jednak także dziewczęta, u których wstyd związany z ciążą i lęk przed byciem wyśmianą, wytykaną palcami jest tak duży, że szybko rezygnują z dalszej edukacji. Konsekwencją tego jest najczęściej: niższe poczucie własnej wartości, niższa samoocena, brak satysfakcji z życia, traktowanie macierzyństwa jak ograniczeń i trudności. Rozpatrując aspekt doświadczania macierzyństwa przez nastoletnie kobiety, warto również zwrócić uwagę na rolę czynników psychospołecznych, które wydają się mieć istotne znaczenie w przeżywaniu macierzyństwa. Relacje społeczne są ważnym wymiarem ludzkiego życia. Wpływają na funkcjonowanie człowieka i mogą odegrać także pozytywny wpływ na przystosowanie kobiety do roli matki. Ważny aspekt stanowią tutaj przede wszystkim relacje partnerskie i rodzinne. Badania pokazują, że okres ciąży może być czasem zacieśniania więzów między matką a córką. Bliska więź emocjonalna, wsparcia oferowane przyszłej matce minimalizują poziom nieprzyjemnych emocji, głównie lęku, niepokoju i poczucia wstydu, co sprzyja lepszemu radzeniu sobie z zadaniami macierzyństwa. Jednak w rodzinach czy związkach partnerskich, w których dochodzi do częstych kłótni, konfliktów, nie ma wsparcia ze

strony bliskich osób, wtedy młoda matka odczuwa większy niepokój, poczucie niepewności o swoją i dziecka przyszłość, co utrudnia jej osiągnięcie równowagi psychicznej, a w konsekwencji cieszenie się z uroków macierzyństwa.

Literatura nie dostarcza jednoznacznych odpowiedzi dotyczących determinantów, które określałyby sposób przeżywania macierzyństwa przez nastoletnie matki. Czynniki, które odgrywają rolę w doświadczaniu macierzyństwa są zależne od subiektywnej oceny każdej młodej matki. Jednak ich znajomość i odkrywanie poprzez badania i rozmowy z tymi kobietami ukazuje złożoność problemu, jakim jest macierzyństwo.

3. Czynniki determinujące znaczenie przedwczesnego macierzyństwa w świetle badań własnych

Ciąża, urodzenie i wychowanie dziecka przez większość nastoletnich matek uznawane są za wydarzenia krytyczne w ich życiu. Całkowicie odmieniają ich dotychczasowe życie. Niezależnie od intencjonalności poczęcia dziecka, bo zdarzają się sytuacje, w których nastolatka w pełni świadomie decyduje się na podjęcie roli matki, kobiety wymienione momenty traktują jako sytuacje nowe, trudne, zmuszające do poszukiwania różnych strategii radzenia sobie. Przeprowadzone badania na grupie kobiet, które przedwcześnie zostały matkami pokazują, że kobiety wczesne macierzyństwo mogą odbierać jako życiowy sukces, szansę rozwoju, przyspieszone dorastanie bądź też jako porażkę lub ograniczenie. Kształt macierzyństwa, sposób przechodzenia przez okres ciąży, przyjęcie roli matki i wykonywanie zadań dla niej charakterystycznych, są uzależnione od kilku czynników, które kobieta otrzymuje z zewnątrz (wsparcie emocjonalne, finansowe, pomoc w opiece nad dzieckiem, umożliwienie dalszego kształcenia itp.) i jej cech osobowości, której ukształtowały się w niej na skutek zaistniałej sytuacji. W poniższych podrozdziałach zostaną scharakteryzowane te czynniki, które nadają kształt macierzyństwu młodych dziewcząt i jednocześnie kształtują pozytywny bądź negatywny obraz macierzyństwa tych kobiet. Autorka artykułu przedstawi wyniki badań własnych, które przeprowadziła w grupie kobiet przedwcześnie zostających matkami, które urodziły swoje pierwsze dziecko będąc w przedziale wiekowym 15-18 lat.

Czynniki kształtujące pozytywny obraz macierzyństwa

Analiza znaczenia doświadczeń przedwczesnego macierzyństwa skupia się w pierwszej kolejności na poznaniu kontekstu emocjonalnego, jaki przypisała nastoletnia matka nowemu wydarzeniu życiowemu, jakim było urodzenie dziecka. Zwrócenie uwagi na te czynniki, które odegrały kluczową rolę w tym, że kobieta odczuwała pozytywne emocje: radość, przyjemność z pełnionej roli życiowej – roli matki, jest ważnym elementem który niewątpliwie kształtuje pozytywny obraz macierzyństwa. W tym miejscu nasuwa się pytanie: Jakie więc czynniki są znaczące dla młodych matek w kształtowaniu pozytywnego obrazu macierzyństwa?

Według badań, przeprowadzonych przez autorkę artykułu, kobiety na pierwszym miejscu wymieniały wsparcie, które najbliżsi zapewniaли kobietom. Przede wszystkim młode matki podkreślały znaczenie wsparcia emocjonalnego. To co zapewniało im pomoc wiązało się przede wszystkim z podtrzymywaniem na duchu, prowadzeniem rozmów, które miały wzmocnić „nadkruszone” poczucie własnej wartości i pewność siebie. Nastoletnie matki, dzięki takim zabiegom oferowanym przez najbliższe im osoby, czuły że nie zostały same z problemem. Miały świadomość obecności życzliwych im osób w trudnym dla siebie momencie życia. Również ciężę traktowały nie jako sytuację „końca świata” lecz jako zadanie, które trzeba zrealizować.

Kolejnym bardzo istotnym czynnikiem wpływającym na budowanie pozytywnego obrazu macierzyństwa było wsparcie instrumentalne, finansowe i mieszkaniowe, które otrzymywały młode matki. Dzięki niemu były pewne, że będą mogły zadbać o podstawowe potrzeby swojego dziecka w każdym aspekcie. Głównie dzięki pomocy rodziców, którzy zaakceptowali ciążę córki, zapewnili jej schronienie, nastolatki czuły się spokojniejsze zarówno o siebie jak i dziecko. Matki młodych kobiet dzięki udzieleniu wsparcia instrumentalnego, polegającego przede wszystkim na dawaniu wskazówek, wprowadzały przyszłe młode matki w tajniki macierzyństwa, uczyły umiejętności niezbędnych do tego, aby właściwie zatroszczyć się o dziecko i dobrze wypełniać rolę matki.

To co było istotne dla nastoletnich matek to możliwość realizacji swoich planów, marzeń i aspiracji. Często łączyło się to z ukończeniem szkoły, dalszą edukacją – pójściem na studia i zdobyciem wyższego wykształcenia, możliwością znalezienia pracy. Oczywiście tylko dzięki pomocy najbliższych osób, głównie rodziców, było to możliwe.

Nie bez znaczenia na kształtowanie się obrazu macierzyństwa była obecność kochającego, wspierającego partnera. Kobiety zauważały różnice w sposobie zachowania i odczuwania określonych emocji do dziecka, cieszenia się z macierzyństwa, gdy partner był obecny w ich życiu. Nie czuły się samotne w tej sytuacji. Miały wrażenie, że mimo młodego wieku tworzą rodzinę pełną, kochającą się wzajemnie, a to utwierdzało je w przekonaniu, że poradzą sobie ze wszystkim. Sytuacja „bycia matką” wydawała im się łatwiejsza.

Należy jeszcze wspomnieć o jednym, istotnym czynniku, który odgrywa znaczącą rolę w kształtowaniu pozytywnego obrazu macierzyństwa, a mianowicie cechach osobowości młodej matki. Kobiety, które wierzyły w siebie, wierzyły w swoje kompetencje, potrafiły szybko wrócić do równowagi psychicznej po otrzymaniu wiadomości, że zostaną matkami, czuły się szczęśliwsze z pełnienia nowej roli życiowej. Macierzyństwo traktowały jako radość i sens życia. Mimo młodego wieku nie poddawały się i walczyły o siebie i swoje dziecko, a każdy sukces utwierdzał je w przekonaniu, że jeśli chcą to potrafią, co w konsekwencji przyczyniało się do tego, że nadawały macierzyństwu pozytywne znaczenie. Traktowały je jako dobrą lekcję życia, szansę rozwoju i sukces życiowy. W pewnym sensie, porównując się z rówieśnikami, czuły się wyjątkowe.

Czynniki kształtujące negatywny obraz macierzyństwa

Wśród czynników, które nadają znaczenie macierzyństwu są również takie, które wpływają na to, że kobieta nie cieszy się z pełnienia roli matki. Elementy te kształtują niewątpliwie negatywny obraz macierzyństwa. W konsekwencji kobieta traktuje macierzyństwo jako ograniczenie dla swojego rozwoju, przykry obowiązek do wypełnienia. Takie macierzyństwo niesie za sobą tylko i wyłącznie trudy, które przekładają się na jakość życia i relacji z dzieckiem.

Brak akceptacji ciąży przez bliskie osoby: rodziców, partnera, ich dystans emocjonalny w stosunku do młodej matki powodują, że nastolatka nie jest w stanie poradzić sobie z przykrymi emocjami, czuje lęk, smutek, żal, poczucie winy, które uniemożliwiają akceptację trudnej sytuacji, ograniczają możliwość wytworzenia więzi między dzieckiem a matką, co skutkuje brakiem relacji i niechęcią wypełniania roli matki po narodzinach dziecka. W takiej sytuacji macierzyństwo traktuje wyłącznie jako obowiązek do spełnienia. Bycie mamą nie daje jej satysfakcji.

Brak partnera lub obecność stałych kłótni i konfliktów w związku powodują, że kobieta również nie jest w stanie skoncentrować się na pełnieniu roli matki. Całą swoją uwagę i aktywność przerzuca albo na znalezienie odpowiedniego partnera, który ją wesprze i utrzyma bądź na rozwiązywanie kolejnych problemów w relacji. W takich momentach dziecko nie jest najważniejsze. Kobiety, które musiały walczyć o związek, skupiały się na tym, aby nie zostać samotnymi matkami, działały często pochopnie, bez przemyślenia, zaburzając tym

samym funkcjonowanie rodziny. Matka nie skupiała się na zaspokojeniu potrzeb psychicznych dziecka, lecz zaspokajała swoje. Ograniczenie kontaktu z dzieckiem odzwierciedlało się w słabej relacji między dzieckiem a matką w przyszłości.

Dla młodych kobiet brak czasu na spotkania ze znajomymi i rozwijanie swoich zainteresowań często powoduje, że radość z macierzyństwa jest mniejsza. Kobiety mają poczucie bycia stale ograniczaną, zamkniętą w pełnieniu jednej roli. Ta trudność z brakiem czasu dla znajomych, łączy się ponownie z traktowaniem macierzyństwa jako przykrego obowiązku. Przymus wyrzekania się swoich przyjemności kosztem dziecka, duża potrzeba kontaktów społecznych i dążenia do samorozwoju powodowały, że młoda matka traktowała macierzyństwo jako porażkę i ograniczenie, a to kształtowało negatywny obraz jej macierzyństwa. Brak zadowolenia, przeżywanie stale przykrych emocji wpływały na obniżenie jakości życia i macierzyństwa.

4. Podsumowanie: implikacje praktyczne

Doświadczenie macierzyństwa przez nastoletnie dziewczęta jest procesem bardzo złożonym i ulegającym intensywnym zmianom. Każda kobieta przeżywa je w sposób indywidualny i również indywidualnie przypisuje mu pewne znaczenia. Dla jednych kobiet macierzyństwo, mimo iż pojawiło się w ich życiu zbyt szybko, jest źródłem szczęścia i satysfakcji, zapewnia rozwój jednostce. Dla innych zaś łączy się z cierpieniem, trudem, licznymi ograniczeniami i jest traktowane jako porażka. Na doświadczenie macierzyństwa składają się: reakcje na wiadomość o ciąży (nastolatki, jej rodziców, partnera i środowiska), etap przygotowania do roli matki, a także pewne oczekiwania, które wiążą się ze wsparciem ze strony najbliższych. Wszystkie wymienione elementy wpływają na jakość macierzyństwa oraz na kształtowanie obrazu macierzyństwa i sposób jego przeżywania. Co należałoby zrobić, aby młoda matka ukształtowała pozytywny obraz swojego macierzyństwa, aby mimo trudności miała poczucie szczęścia? Przede wszystkim należy skoncentrować się na prowadzeniu działań wspierających młode matki, aby ułatwić im radzenie sobie z nową, trudną sytuacją życiową. Należałoby równocześnie przeciwdziałać zaburzeniom funkcjonowania rodziny pochodzenia, która stanowi duży czynnik ryzyka przedwczesnego macierzyństwa. Polityka prewencyjna powinna kształtować w rodzinach prawidłowe, prorodzinne postawy, które wzmocniłyby więzi pomiędzy członkami rodziny, minimalizując tym samym przykre skutki ich braku. Szczególnym rodzajem wsparcia zaś otoczyłoby kobiety, które nie mogą liczyć na pomoc i wsparcie ze strony najbliższych osób. Tworzenie grup wsparcia dla nastoletnich matek pozwoliłoby im dzielić się swoimi problemami w grupie, co zapewniłoby im wsparcie emocjonalne, które w przypadku przedwczesnego macierzyństwa jest kluczowe. Uświadamianie instytucji: opieki zdrowotnej, szkoły oraz lokalnej społeczności, o trudnościach, które wiążą się z ciążą w młodym wieku, jej psychologicznych skutkach dla nastolatki, powinno uwrażliwiać jednostki oraz promować działania prospołeczne, oparte na życzliwości i empatii. Nie bez znaczenia jest to także rola szkoły. Umożliwienie kontynuowania nauki po urodzeniu dziecka daje młodej matce szansę na lepszą przyszłość.

Wprowadzenie wymienionych oddziaływań w pewnym stopniu ułatwiłoby młodym matkom lepsze funkcjonowanie. Ograniczyłyby trudności wynikające chociażby z marginalizacji tej grupy osób, co z jednej strony wpłynęłoby na jakość przeżywanego macierzyństwa, z drugiej zaś zminimalizowałoby ryzyko wykluczenia społecznego, szczególnie młodych, samotnych matek.

BIBLIOGRAFIA

- Alexander Jo, Levy Valerie, Roch Sarah. 1995. *Nowoczesne położnictwo*, Warszawa: Wydawnictwo Lekarskiw: PZWL.
- Bartosz Bogna. 2002. *Doświadczenia macierzyństwa: analiza narracji biograficznych*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Bielawska-Batorowicz Eleonora. 2006. *Psychologiczne aspekty prokreacji*. Katowice: Śląskie Wydawnictwo Naukowe.
- Bidzan Mariola. 2013. *Nastoletnie rodzicielstwo. Perspektywa psychologiczna*. Gdańsk: Harmonia Uniwersalis.
- Budowska Bogusława. 2000. *Macierzyństwo jako punkt zwrotny w życiu kobiety*, Wrocław: Wydawnictwo Funna.
- Erikson Erik. 1997. *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Fromm Erich. 1971. *O sztuce miłości*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kościelska Małgorzata. 2004. *Niechciana seksualność - o ludzkich potrzebach osób niepełnosprawnych intelektualnie*. Warszawa: Jacek Santorski & Co.
- Mikołajczyk-Lerman Grażyna. 2007. „Małoletnie rodzicielstwo jako problem psychospołeczny”. *Polityka Społeczna*, nr 8.
- Nęcki Zbigniew. 1990. *Wzajemna atrakcyjność*, Warszawa: Wiedza Powszechna
- Skowrońska-Zbierchowska Alicja. 2010. *Doświadczenia małoletnich rodziców. Aspekty socjopedagogiczne*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
- Słownik Języka Polskiego, 2003, Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Szukalski Piotr. 2010. „Nastoletnie macierzyństwo w Polsce- ujęcie regionalne”. *Praca socjalna*, nr specjalny.
- Wilczek Maria. 1998. Macierzyństwo istotą powołania kobiety. W *Międzynarodowy Kongres „O godności macierzyństwa”*, red. Ewa Kowalewska. Warszawa: Human Life International-Europa
- Wróblewska Wiktoria. 2006. „Psychospołeczne i demograficzne następstwa wczesnej inicjacji seksualnej nastolatków”. *Nowa Medycyna*, nr 4.
- Żelazkowska Martyna. 2016. *Wczesne macierzyństwo – kryzys czy szansa*. Olsztyn: Olsztyńska Szkoła Wyższa im. J. Rusieckiego.